

З архівних матеріалів

Любомир Винар
Kent State University
Кент, Огайо

ЛИСТИ ІВАНА КРИП'ЯКЕВИЧА ДО ОЛЕКСАНДРА ОГЛОБЛИНА З 1941 — 1943 РОКІВ

В п р о в а д ж е н н я

Проф. Олександр Оглоблин передав до друку в «Українському Історичному» недруковані листи академіка Івана Крип'якевича (1886-1967),¹ писані до нього в роках 1941 до 1943 включно. Ці листи являються вийнятковим важливим джерельним матеріалом для вивчення українського наукового життя у воєнному періоді 1941-44 років в контексті листування двох провідних українських істориків зі Львова і Києва. Рівночасно листи І. Крип'якевича подають важливі інформації про українське громадське життя підчас Другої світової війни. Також вони є важливим біографічним джерелом для вивчення життя і діяльності Івана Крип'якевича і Олександра Оглоблина, двох приятелів і організаторів українського наукового життя.

Усіх листів є 23, перший датований 4 листопадом 1941, а останній 12 серпнем 1943 р. Крім того є дві картки. Усі вони писані зі Львова до Києва, де проживав проф. Ол. Оглоблин.² Наразі нам не вдалося відшукати листів О. Оглоблина до І. Крип'якевича

¹ Іван Крип'якевич (1886-1967), видатний український історик, один із найздібніших учнів Михайла Грушевського, дійсний член НТШ і академік Академії Наук УРСР з 1958 року. Довголітний директор Історично-філософичної секції НТШ і директор Інституту суспільних наук Академії Наук УРСР у Львові. У 1946-49 переслідуваний советською владою. Про життя і творчість І. Крип'якевича писали: Любомир Винар, «Іван Крип'якевич, 1886-1967», *Український Історик*, том IV, ч. 1-2, 1967; Омелян Прицак, «Іван Крип'якевич», *Український Історик*, том V, ч. 1-4, 1968; Роман Крип'якевич, «Історик України», *Дзвін*, ч. 5, 1990; Я. Дашкевич, «Іван Крип'якевич — історик України» в І. П. Крип'якевич, *Історія України*, Львів, В-во «Світ», 1990, стор. 5-21. Найповніший, хоча неповний, список праць історика поданий в О. Д. Кізик, *Іван Петрович Крип'якевич. Бібліографічний покажчик*, Львів, 1966.

² Олександр Оглоблин (1899-), видатний український історик і організатор наукового життя, Професор Київського, Українського Вільного і Гарвардського університетів. Почесний голова УІГ і почесний президент УВАН, автор численних історичних праць. Про життя і творчість історика див.: Ол. Оглоблин, «Мій творчий шлях українського історика», *Збір-*

з того самого часу. У вересні 1990 р., підчас мого побуту у Львові я просив п. Романа Крип'якевича, сина історика, переглянути архів його батька, з надією, що в ньому заховалися відповіді Олександра Петровича на листи І. Крип'якевича. На превеликий жаль у львівському архіві історика, за інформацією Р. Крип'якевича, їх немає. Можливо, що в майбутньому ці листи знайдуться і тоді будемо мати цілість листування між двома видатними українськими істориками.

Листи І. Крип'якевича передруковуємо без жадних змін, зберігаючи правопис оригіналів. Для кращого зрозуміння друкованих листів, даємо коротку довідку про знайомство і взаємини Ол. Оглоблина з Ів. Крип'якевичем. Наші інформації подаємо на основі моїх розмов з проф. О. Оглоблином в Лудлов в липні і листопаді 1990 року, а також ми взяли до уваги деякі друковані матеріали. Також включено відповідні примітки до тексту листів, для кращого зрозуміння їхнього змісту.

При цій нагоді дякую проф. Ол. Оглоблину за його цінні поради і передання листів акад. І. Крип'якевича для друку в «Українському Історикі».

ВЗАЄМИНИ О. ОГЛОБЛИНА З І. КРИП'ЯКЕВИЧЕМ В 1940-их РОКАХ

Історик Ол. Оглоблин був знайомий з друкованими історичними дослідженнями Івана Крип'якевича уже в 1920-их роках в яких видання НТШ, зокрема *Записки НТШ*, вільно доходили зі Львова до Української Академії Наук в Києві. Він уважав, що Іван Крип'якевич був одним із найвидатніших учнів Михайла Грушевського і видатним представником його львівської історичної школи. Вже тоді, в 1920-их роках Іван Крип'якевич був поважним дослідником історії козаччини, зокрема держави Богдана Хмельницького й інших періодів історії України.

Як відомо, в 1929 році І. Крип'якевич відвідав Мих. Грушевського у Києві, який тоді очолював Історичну секцію Академії Наук і цілий ряд інших наукових установ.³ У тому часі Грушевський бажав рекомендувати Ів. Крип'якевича на академіка ВУАН, але з цього нічого не вийшло через тодішню советизацію Акаде-

ник на пошану проф. д-ра Олександра Оглоблина, Нью Йорк, УВАН, 1977; Любомир Винар, «Наукова творчість проф. Ол. Оглоблина», там же, стор. 64-91; Василь Омельченко, «Проф. д-р Олександр Оглоблин: життя і діяльність», *Український Історик*, том XXIV, ч. 4, 1989. Список праць поданий в Любомир Винар, «Бібліографія праць Олександра Оглоблина», *Збірник на пошану...*, цит. пр., стор. 93-123.

³ Докладніше обговорення праці М. Грушевського в ВУАН подано в монографії Любомира Винара, *Найвидатніший історик України Михайло Грушевський (1866-1934)* Мюнхен-Нью Йорк, В-во «Сучасність», 1986, стор. 64-100.

мії, яка під кінець 20-их років вже поступово ставала партійною установою. Проте в 1929 році Олександр Петрович, який тоді очолював катедру історії України в київському Вищому Інституті Народньої Освіти ім. Драгоманова (так звали тоді київський університет) не мав змоги з ним зустрінутися і безпосередньо заізнатися.

Перша зустріч Олександра Петровича з Іваном Петровичем у Києві припадає під кінець 1939 року. Тоді проф. Крип'якевич відвідав Академію Наук де зробив доповідь пов'язану з його дослідженнями Богдана Хмельницького. Львівський історик зробив на проф. Оглоблина дуже позитивне враження, як видатний дослідник і виїнятково товариська людина.⁴ Тоді й почалося знайомство двох істориків, яке в дуже короткому часі перейшло в дружні зв'язки і наукову співпрацю. Опісля Крип'якевич відвідував пару разів Київ в 1940 і 1941 роках і завжди зустрічався з Олександром Петровичем на наукових засіданнях і приватно. Тоді вони стали приятелями. Треба згадати, що від 1939 року І. Крип'якевич завідував катедрою історії України Львівського державного університету ім. Івана Франка,⁵ а в 1940 р. був завідуючим відділу Інституту історії України А.Н. у Львові. Проф. Ол. Оглоблин мав безпосереднє відношення до цього призначення. Ще в 1939 році, після зайняття Львова советськими військами, Михайло Марченко, тодішній ректор львівського університету і близький приятель Олександра Петровича, запросив на цю катедру проф. Оглоблина. Проте Олександр Петрович відмовився очолити катедру історії України і сказав, що «професор Іван Крип'якевич має всі права на цю катедру.⁶ Незабаром призначено проф. Крип'якевича очолити катедру історії України в львівському університеті.

Підчас моєї розмови з проф. О. Оглоблином в листопаді 1990 р., виринуло питання — хто з галицьких істориків міг назвати його на львівську катедру історії. Хоча немає безпосередніх джерел, Олександр Петрович вважає, що його кандидатуру міг лише подати Іван Крип'якевич з яким він тоді мав дружні взаємини.

⁴ Проф. Ол. Оглоблин розказував, що після виголошення доповіді, він і Сергій Білоусов, тодішній голова Історичної секції А.Н., запросили І. Крип'якевича на вечерю в театральному реставрані у Києві, біля оперового театру. Як прийшлося вже платити за вечерю, показалося, що Іван Петрович вже за усіх заплатив. Це зробив так, що ніхто з присутніх не зауважив. Він був виїнятково товариською людиною.

⁵ Про тодішні часи й Івана Крип'якевича пише цікаво Олександр Домбровський, який виконував обов'язки асистента при кафедрі Крип'якевича — *див.* Олександр Домбровський, «До історії української науки під час Другої світової війни», *Український Історик*, том. XII, ч. 1-2, 1975, стор. 107-109.

⁶ У тому часі проф. Ол. Оглоблин керував працею аспірантів на кафедрі історії в Київському університеті і був керівником кафедри історії України в Одеському університеті. Він уважав, що у Львові лише Ів. Крип'якевич у тому часі міг очолити катедру історії України.

Треба згадати, ще один важливий момент, який вказує на академічні й особисті зв'язки львівського і київського історика. У 1939 році виринуло питання про рівнозначність австрійського докторату Ів. Крип'якевича з тогочасним советським докторатом. Ця справа опинилася в Москві в «Комітеті в справах вищої школи». Проф. О. Оглоблін, до якого звернулися зі справою оцінки докторату Івана Петровича, дав рекомендацію, щоб його визнали тожним з советським докторатом, без захисту дисертації. Цю рекомендацію підтримав проф. В. Пічета і так справа докторату Івана Петровича була позитивно полагоджена.⁷

Десь при кінці травня 1941 року проф. О. Оглоблін приїхав до Львова в складі делегації на сесією Академії Наук, яка була спільно улаштована з всесоюзною і білоруською академіями наук. На цій сесії І. Крип'якевич і Ол. Оглоблін виголосили доповіді і ще раз перед вибухом німецько-советської війни мали змогу перевести чимало приватних розмов. Ів. Крип'якевич дав до зрозуміння, що швидко вибухне німецько-советська війна.

Після зайняття німцями Києва 19 вересня 1941 року, почалася переписка Олександра Петровича з Іваном Петровичем. Як видно із першого збереженого листа Ів. Крип'якевича до Ол. Оглобліна з 4 листопада 1941 року, перші три листи не дійшли, а від Ол. Петровича він «дістав тільки одну картку з 9.Х.». З листів виходить, що Іван Крип'якевич передавав їх в 1941 році через молодого аспіранта Омеляна Прицака, а також через членів ОУН пол. А. Мельника, які часто їздили зі Львова до Києва. Крип'якевич згадує про галичанина З. Городиського, «студента і рухливого хлопця», а також пише, щоб за третім листом, який «віз хтось з мельниківців (ОУН) питати в «їх штабі» (Лист з 23.XI.1941). Як також довідуємося з листів історика, деякі його листи не доходили, як також не доходили деякі видання.

У кінці вересня 1943 року проф. О. Оглоблін, за старанням І. Крип'якевича і інших львівських науковців, приїхав з родиною до Львова. Перший тиждень він проживав в гостинному домі Крип'якевичів, а згодом в помешканні інж. Юрія Крохмалюка. Тоді Іван Крип'якевич і Олександр Оглоблін мали часто приватні зустрічі, відвідували Літературно-мистецький клуб у Львові де часто виголосувалися різні доповіді. У Львові проф. Оглоблін співпрацював з Крип'якевичем в «Історичній групі» істориків, на форумі якої виголосив декілька доповідей. Історично-філософська секція НТШ легально не існувала, бо була недозволена німецькою владою, а під проводом проф. І. Крип'якевича улаштовувала наукові засідання

⁷ Я. Дашкевич пише, що в 1941 році на підставі друківаних праць Ів. Крип'якевича надано йому «ступеня доктора історичних наук і затвердження звання професора» Я. Дашкевич, *цит пр.*, стор. 11. Як виходить із слів проф. О. Оглобліна, тут розходилося про визнання австрійського докторату історика.

«Історична група», яка властиво виконувала функції бувшої секції НТШ. Про ці справи довідуємося з листування І. Крип'якевича. Як ми вже згадували головою цієї секції (Історичної групи) був Ів. Крип'якевич, а секретарем Ярослав Пастернак (почтова листівка І. Крип'якевича до О. Оглобина з червня 1942 р., точної дати не дано).

Від вересня 1943 року до квітня 1944 у Львові, до виїзду проф. О. Оглобина до Праги, львівського і київського істориків в'язала близька наукова співпраця і товариські взаємини. Два видатні історики галицької і наддніпрянської земель спільно працювали в тих буремних воєнних часах для дальшого розвитку української історичної науки і для свого рідного народу. Ще в 1960 році проф. Ів. Крип'якевич пересилав привіти проф. Ол. Оглоблїнові, який вже проживав в Америці. Олександр Петрович, у свою чергу, опрацював енциклопедичне гасло про Івана Крип'якевича в «Енциклопедії Українознавства» (том 3, словникова частина, стор. 1189-90), а також подав обширну характеристику його наукової творчості і діяльності в англomовному нарисі «Українська історіографія, 1917-1956» (Аннали УВАН, т. V-VI, 1957) і в монографії «Думки про сучасну українську історіографію» (Нью Йорк 1963).

Тепер, коли в Україні перевидаються праці І. Крип'якевича і планується видання історичних студій Олександра Оглобина, публікація листів Крип'якевича дуже на часі. Вони поширюють джерельну базу наукового вивчення життя і творчості двох провідних українських істориків.

1

Львів, 4.XI.1941.

вул. Домагаличів 9.

Дорогий Олександрє Петровичу!

Посилаю Вам оце четвертого листа, — маю надію, що хоч дещо з попередньої переписки до Вас дійшло. Я дістав тільки одну картку від Вас з 9.X.

З цим листом їде Омелян Пріцак,¹ аспірант акад. Кримського, певна людина, наш співробітник з львів. відділу Інституту, — можна йому у

¹ Омелян Пріцак (7.IV.1919 —) аспірант акад. Агатангела Кримського. У жовтні 1941 року перебував у Києві, а опісля переїхав до Львова. Див. Ст. Хемич, «Омелян Пріцак — сільветка його студентської і наукової діяльності» в *Чому катедри українознавства в Гарварді*, Кембрідж, 1973, стор. XVI.

С. Хемич помилково твердить, що О. Пріцак працював до осені 1943 року, як «асистент проф. Крип'якевича у нелегальнім Інституті історії Академії Наук, хоч формально Пріцак був службовцем Українського Комітету», *там же*.

У тому часі «нелегального Інституту історії АН» у Львові не існувало. Натомість, як відомо, В. Кубійович і І. Крип'якевич намагалися у Львові відновити НТШ, але без успіху.

всьому довіряти. Допоможіть йому дістатись до Звенигородки, як що там є Агатангел Юхимович.²

Чекаю вісток від Вас — про Академію і Інститут, про наукові плани, — хто з наших істориків залишився? А так само бажано нам знати, чи є в Києві який політичний центр і хто цікавиться питанням майбутньої держави?

Ми належимо до нім. держави — життя щойно наладжується. Національною репрезентацією є Нац. Рада під проводом старенького Костя Левицького,³ а фактичною езекутивною т.зв. Комітет, якого головою («фюрером») є Кость Паньківський,⁴ з яким Ви знайомі.

При Комітеті організуються різні установи, як «Просвіта», укр. видавництво і ін. Представником у Кракові, столиці Ген. Губернатора, є проф. Кубійович.⁵ Мали ми надію, що львівські відділи інститутів перетворяться в Укр. Інститут, — був вже готовий статут і намічені люди, — але в останньому моменті признано це «неактуальним». Отже ми примушені вернутися до організації Наук. Тов. ім. Шевченка, але ще формального дозволу нема. Натомість у Львові повстає філіял краківського Інституту для німецької праці на Сході (Institut für deutsche Ostarbeit), що має різні сектори, — у Львові мають дати роботу 20 людям, але поруч з українцями беруть поляків. З наукових видань покищо у нас нічого не видано; є дещо популярної літератури, я Вам її вислав. Я сам перевидав дві популярні історії України, а тепер приготавляю підручник для ширших кол інтелігенції.⁶ Як у Вас з виданнями? Читав я в газеті, що є програмові комісії, що підготовляють підручники для шкіл. Може в чому треба допомоги зі Львова?

Дуже потрібний нам періодичний звязок з Вами, — присилайте вістки, дуже їх чекаємо.

Щиро стискаю руку
І. Крип'якевич

² Агатангел Кримський (1871-1942?) видатний український орієнталіст. Крип'якевич і інші науковці вірили, що А. Кримський перебував у свого брата в Звенигородці на Київщині. В 1941 році не знали, що акад. Кримський був заарештований більшовиками і ними знищений у 1942 році.

³ Кость Левицький (1859-1941), видатний український політик. У 1941 році був засновником і головою Української Національної Ради у Львові. Діяльність УНРади навіялена в статті С. Горака «Українці і Друга світова війна», У.І., 1979.

⁴ Кость Паньківський (1897-1974), видатний український суспільно-політичний діяч, генеральний секретар Української Національної Ради у Львові, голова Укр. Крайового комітету, а від 1942 заступник голови УЦК. Автор спогадів *Роки німецької окупації*, Нью Йорк, 1965.

⁵ Володимир Кубійович (1900-1985), видатний вчений географ, голова (провідник) Українського Центрального Комітету підчас німецької окупації. Цінні інформації з того часу в спогадах Кубійовича, *Мені 85*, Мюнхен, 1985.

⁶ І. Крип'якевич виразно пише, що в 1941 році підготовляв підручник історії України призначений для «ширших кол інтелігенції». Цей підручник видано під псевдонімом Іван Холмський, *Історія України* (Мюнхен, Наукове Товариство ім. Шевченка, 1949, 360 стор.). У передмові М. Шлемкевич вірно стверджує, що Ів. Крип'якевич писав на замовлення Українського Видавництва в 1940-их роках. На-

2

Львів 23 XI. 1941

Дорогий Олександрє Петровичу!

Дуже зрадів Вашим листом і щиро дякую за широкі відомості. Для нас це дуже болюче, що не маємо постійного звязку з Києвом і не можемо допомагати у найважливіших справах. Лист Ваш і Прицака щойно приніс нам потрібні інформації і дуже просимо Вас повідомлювати нас про всі новини політичного і культурного життя, або дещо переказувати Прицакові, а він буде тримати зі мною звязок. Є у нас гурт людей, що повинен Вам допомогти своїми роботами, — але треба нам знати, що і як робити. Дуже жалкую, що до Вас не дійшли три листи, два особливо важливі, де ми подавали різні наші міркування: може доведеться Вам розшукати передавців: один з них Ієвлев,⁷ викладач укр. мови, наддніпрянець, інтелігентна і свідома людина, повинен бути десь при якісь вищій школі; другий галичанин Городиський,⁸ студент, рухливий хлопець, що як перекладач обїхав Правобічну Україну — питайте в укр. поліції або Укр. Слові; третього листа віз хтось від мельниківців (ОУН) — питайте в їх штабі. Хоч листи давні, але там було дещо і тепер актуальне. Через них я передав *двічі* комплет нових львівських видань, — не знаю, де ці посилки запропастилися! Також вислав я комплет видань Чорном. Інституту в Варшаві (унікати, літографією!).

Вістки про культ. і політ. життя Києва ми оцінюємо, як явища дуже позитивні, — все є краще, як ми могли думати. Треба брати під увагу 1) большевицьке винищування українства, 2) виїзд цінних сил, 3) воєнну атмосферу, 4) спеціальні для Києва саботажі. У таких відносинах кияни зробили все такі незвичайно багато — всюди на безлюдді, *in cruda radice*, на «дикому полі» зорганізували початки нового. За це Вам шана і слава! Ваша ж роля, дорогий Олександрє Петровичу, справді історична, як першого голови міста, що мусів довести до порядку знищену столицю; у Львові таку саму роботу проводив, як посадник міста, проф. Юрій Ів. Полянський — ми знаємо кілька це коштує нервів і праці, а як мало дає

томість Я. Дашкевич твердить, що історик закінчив свій історичний нарис в 1938 році, але «Рукопис (машинопис) редакції 1938 р. не зберігся в архіві автора», Я. Дашкевич, *цит. пр.*, стор. 20. У світлі твердження Крип'якевича в листі до О. Оглоблина з 4 грудня 1941 року, що він тоді приготував підручник історії, гіпотеза Я. Дашкевича про написання нарису в 1938 році не має джерельної основи. Цей історичний нарис І. Крип'якевича п.н. *Історія України* перевидано тепер в 1990 р. (Львів, В-во «Світ», 519 стор.), з примітками і коментарями Б. З. Якимовича, як також доповненою бібліографією. Відповідальними редакторами львівського видання є Ф. П. Шевченко і Б. З. Якимович. Обширну передмову написав Я. Дашкевич.

⁷ Ієвлев (Дмитро Кислиця) був за ректорства М. І. Марченка, старшим викладачем російської мови у Львівському університеті. У 1941 році повернувся до Києва. Про 1940-41 роки пише у своїх спогадах — Дмитро Кислиця, *Світе Ясний*, Оттава, 1987.

⁸ Зенон Городиський, націоналістичний діяч ОУН полк. Андрія Мельника. В 1941 році їздив деколи зі Львова до Києва. Доктор прав, опісля член Проводу Українських Націоналістів (ПУН).

вдоволення — але щойно історик Києва оцінить таку роботу. Але я радій тим, що Вас вже звільнили і зможете всеціло зайнятися науковою роботою і організацією.

Політичне положення — не треба знеохочуватися труднощами, які безперестанно будете зустрічати. Вони виникають з того, що ще війна не закінчена і на фронті ідуть завзяті бої, — і з методи німецької роботи. Ми тут в «дистрикті Галичина» маємо вирішене юридично становище, але все таке масу справ залишено невирішеними і тільки після довгих заходів дещо «здобуваємо». Те саме буде в Києві. Фюрер покищо зайнятий виключно війною, а інші справи відкладено на пізніше. Ми дізналися з авторитетних джерел, що фюрер не бажає собі перед закінченням війни університетів, тому у Львові не відкривають університету і таксамо мабуть у Києві. Але ми дістали вказівки, щоб покищо організувати сурогати університету чи інших вищих шкіл, — т.зв. Studium, напр. історично-філолог., медичне, ветеринарне, і.т.д. Окрім того вільно вести лабораторії, семінари і.т.д. Отже і Ваші організатори різних шкіл, повинні скласти проекти таких студій, мотивуючи кожне спеціальними потребами життя. Лекше буде дістати дозвіл на практичні студії, напр. агрономічні, хімічні, механічні — найважче на гуманістичні, бо тут справа йде про політику. Але треба щось придумати, напр. курси для архіварів і бібліотекарів, для музейників — з широкою програмою, але короткі часом (1-2 роки), що давали б курсантам працю після закінчення, — мотивувати потребами охорони пам'яток з одного боку, а безробіттям інтелігенції з другого. Таксамо курси для учителів латинської, німецької, укр. мови — у звязку з реорганізацією шкіл; курси механіки, електрики для потреб міських установ і.т.д. В Німеччині університети і ін. школи зреформовані так, що навчання коротше: 3-4 роки, 2) мета — практичне життя. Треба з тим рахуватися і вказувати практичні завдання студій.

Що до *Ак. Наук* — дуже добре, що обрано керівників відділів і президію.⁹ Треба роботу вести, хоч би у вузьких формах, щоб *творити факти*, що Академія живе. Треба пильнувати урядових годин, щоб давати інформації. Думаю, що в недовгому часі зажадають анкет про завдання кожного відділу; треба ці відповіді приноровити до німецького способу думання. Напр. в Іст.-філол. відділі, як мету ставити м.ін. а) боротьбу з марксизмом і большевизмом і русифікацією, б) навязання звязків з новою Європою, дослідів укр.-нім. взаємин і.т.д.

Нехай Нац. Рада¹⁰ завчасу зробить заходи про своє *видавництво*. Найбільш приємлива для німців форма «спілка з обмеженою порукою» (G. m. b. H.), на паях, з надзірною радою і дирекцією — (галичани це пояснять, — так, як в Кракові є Укр. Видавництво). Форма державного ви-

⁹ У жовтні 1941 року проф. О. Оглоблин скликав наради академіків А.Н. в приміщенні будинку Академії Наук у справі відновлення її діяльності. Проте під час німецької окупації Академія Наук у Києві не діяла.

¹⁰ Українська Національна Рада у Києві зорганізувалася в жовтні 1941 року за ініціативою д-ра Олега Кандиби-Ольжича, провідника ОУН на Надніпрянщині. Її очолив проф. М. Величківський. Докладніше про її діяльність в спогадах Ярослава Гайваса, *Коли кінчалася епоха*, Чикаго, 1964, стор. 60-70.

давництва небезпечна тим, що державної влади нема і видавництво «висить у повітрі». А нім. владі потрібно людей, що відповідали б за видання. Може бути (так це є тепер у Львові) до надзірної ради увійде якийсь німець, поставлений урядом. Треба це видавництво організувати, щоб могли заспокоїти голод книжки — особливо для школи).

З теперішньої галицької практики бачимо, що Нац. Рада не відповідає нім. системі. У Львові є така Нац. Рада, але з нею німці неохотно говорять і на її меморіяли не дають відповідей. Німці вимагають, щоб був один «фюрер», що відповідав би за всю «національну спільноту» (Volksgemeinschaft). Таким фюрером є для всього генерального Губернаторства проф. Кубійович, а в «Галицькім Дистрикті» др. Паньківський, що підлягає Кубійовичеві. Др. Паньк. ніби є залежний від Нац. Ради, але фактично її не підлягає. Др. Паньк. є у нас немов шефом укр. уряду, має своїх референтів, міністрів з різних ділянок громад. життя (освіта, здоров'я, господарство і т.д.) і він веде переговори з львів. губернаторським урядом. Мені здається, що Ваша Нац. Рада повинна з цією практикою рахуватися і переорганізуватися за «фюрерівською системою». Є до цього два шляхи: а) Нац. Рада залишається, як керівний орган, але виконну владу передає Викон. Комітетові — на чолі якого стоїть фактичний «фюрер» і при ньому різні адміністративні відділи. б) Нац. Рада стає дорадчим органом фюрера, який має *керівну* владу. Про це треба конечно подумати, бо одного дня німці можуть розв'язати Нац. Раду, особливо, як вона буде чисельна. Але розумію, що серед людей, яких маєте, важко знайти «фюрера». (Шкода, що нема Редька).¹¹ Розуміється, що і Нац. Рада і такий Вик. Комітет це тільки часові організації, до часу, коли фюрер вирішить організацію України. Це мабуть потраиває ще довший час, а треба нам виявити свої організаційні і творчі сили, щоб німці знали, що ми заслуговуємо на державу. Мій погляд — в Нац. Раді, чи при ній, чи поза нею, повинен існувати гурт людей, що займаються проектами організації держ. влади на Україні і всього життя. Треба б увійти у зв'язок з закордонними центрами, що ту саму роботу приготували — в Празі (петлюрівці), в Берліні (гетьманці), у Варшаві (др. Юрій Липа і Чорноморський Інститут) і в Криниці в Галичині (Фронт нац. єдності Палієва і радикали). Тому гуртові треба також ознайомитись з нім. політ. літературою — повинні допомогти члени Н. Ради, галичани.

Як саме німці думають зорганізувати Україну, ми не знаємо нічого певного. Теоретично німці відносяться до нас прихильно. Офіційна антропологія уважає укр. другою за чергою расою після нордійців-германів, — це значить багато, бо поляки і росіяни є далеко на задньому плані. В Генер. Губернаторстві за останні два роки українці мали великі привілеї супроти поляків. І тепер, напр., в Галичині відкрито гімназії тільки для українців, — полякам дозволяється тільки практичні школи нижчого типу; гімназії мають творити еліту нації. В нім. літературі є кілька визначних теоретичних робіт, дуже прихильних до українців. Але не знати, які вражіння добули німці з побуту на Україні. Прихильно оцінюють здається

¹¹ М. Редько ректор Київського університету в роках 1939-1941.

організаційний хист українців, що ми самі зорганізували наново адміністрацію областей, заводи, господарство, — але не знати чи всюди знайшлися відповідальні люди. Але немило вражає їх інертність мас і всякі інші большевицькі залишки. Не знати чи зуміють знайти укр. ядро, під большевицькою зверхньою фарбою. Оповідують, що фюрер десь на Правобережжі вів, через перекладачів, розмови з селянами і інтелігентами — але що могли дати ці випадкові люди? Є мабуть велика інформаційна мережа, що збирає дані про нас і нашу країну. Треба щоб українство всюди виявлялося активно своєю творчістю і позитивною роботою — це не матеріал для німців, що буде рішати про нашу долю. Скільки можна думати з «Mein Kampf», східня Європа не має залишитися одною Росією, а має бути поділена. Але серед нац.-соціалістів є і русофіли. Що Україна повинна добути самостійне місце в новій Європі, виходить і з того, що німці не зможуть знайти стільки адміністративного апарату, щоб опанувати всі землі здобуті на заході, півдні і сході, — повинні залишити владу місцевому населенню. Аргументом може бути і те, що ми є природними союзниками німців в їх ворожнечі до поляків і росіян. Такі міркування дозволяють мати надію, що укр. держава буде. Але нам самим прийдеться немало попрацювати, щоб побудувати життя на страшній руїні. Що нам потрібна згода, це річ зрозуміла. Прикро, що в Києві є вже чвари і суперечки. Місяця до роботи є для всіх доволі, треба бути уступчивому для інших. Мабуть замало думають земляки про великі лінії розвитку нашої батьківщини, тому попадають у дрібні спори. У нас, в Галичині, тепер нема вже ніяких партій, а всі працюємо разом, — навчила нас згоди неволя. Треба б Вам, кращим людям, збиратися в один гурт і там, у спокійній дискусії вирішувати спірні справи.

Розбалакався я про різні справи, а найбільше цікавить мене наш Інститут-організація історичної роботи. Центр науки повинен бути в Києві, в Академії. Якщо Галичина залишиться при Ген. Губ. або Райху, то Львів не зможе зорганізувати вже широкої роботи. Це ми вже тепер відчуваємо. Наукове Т-во не добуло ще дозволу на обнову роботи, але все таки починає її — але без ніякого фінансового забезпечення. Але маємо надії перемогти труднощі. З членів нашого Інституту: Терлецький, Герасимчук і Голійчук мають емеритуру, Карпинець і Білецький працюють в держ. архіві, я в Укр. Видавництві.¹² Про систематичну роботу наших членів важко думати, бо не можна її щомісячно оплачувати. Але давніше члени НТШ працювали без гонорарів і тепер будуть працювати. Молодняку мало, дуже мало, і він розбрився по різних установах, бо тепер масу людей потреба в економічних базах і крамницях, як нестало жидів (вони в окремій дільниці). Все таки починаємо роботу секцій і комісій. Що до видавництва — то ними займається Укр. Видавництво під проводом проф. Кубійовича — це монопольне видавництво, що має зорганізувати всю

¹² Іван Крип'якевич тут згадує своїх старших і молодших колег-істориків, членів НТШ, які працювали в різних установах. Зокрема істориків О. Терлецького (1873-1958), В. Герасимчука (1880-1944), і Ф. Голійчука — всі три були учнями М. Грушевського. З молодших відмічує працю Білецького і Івана Карпинця (1898-1954) — істориків-архівістів.

письменницьку продукцію — наукову, популярну, белетристичну і ін. Науці присвячують велику увагу — обновимо *Записки НТШ* і ін. Дуже радо привітаємо Ваше співробітництво. — «Іст. Русів» напевно знайде у нас місце — але ще потреба дещо часу, щоб видавництво перейшло на нову організацію. Про це Вас повідомлю.

Але все таки (центр) наукових видань повинен бути в Києві — це потрібно для престижу України. Тому треба в Києві організувати видавництво — папір і друкарні знайдуться. Перші наукові видання повинні дати *найкращі* роботи, щоб зазначити достойно нову епоху. Істориків в Києві залишилося небагато. Але Ви й Наталія Вікторівна¹³ повинні зорганізувати їх і розпочати періодичні засідання Інституту з наук. доповідями, хочби публіки було небагато (в Істор. секції НТШ нараз бувало тільки 4-5 людей), — треба підтримувати дискусію, притягати молодняк, добирати інтересні, актуальні проблеми...

Треба буде нам скласти всеукраїнський план істор. робіт на довший час (5-річку) для Києва, провінціональних осередків, Львова, еміграції. Академічний план повинен все передбачувати. Потрібний нам *перелік проблем*, що повинен бути обробленими у найближчих роках, і таксамо план видавництва джерел. Це нелегка робота, — але хто ж її зробить, як не нас кількох істориків, що щасливо залишилися по той бік греблі? Я дуже радію, що Ви з таким розмахом беретеся реформувати УАН — це важлива справа — треба її провести, а між ін. переорганізувати наш Інститут. Я думаю, що треба залишити Інститути — це добра форма організації, краща, як колишні секції, комісії етц. ВУАН, але треба сам зміст переорганізувати.

Я не маю тепер педагогічної роботи в університеті, і взявся до наукових і популярних робіт. Я перевидав попул. Історію України (Колишній підручник для почат. школи, видавн. «Вернигора»), а тепер взявся за ширшу історію України. Для широких кол інтелігенції, в якій бажаю зайнятися головними проблемами нашого минулого. Нові часи вимагають переоцінки різних давніх поглядів, або нового їх освітлення. Як вже закінчу цю роботу (може на протязі зими), перейду до монографічних студій, але що саме буде потрібне і актуальне, покищо не рішився. Треба на перше місце поставити історію держави — може Б. Хмельницького, може видання його кореспонденції? Я думаю, що нам старим тепер нема що роздроблюватися на малі теми, а треба вирішувати головні проблеми, — а підховувати молодняк, що повинен обговорювати другорядні питання.

Є нас тут у Львові цілий гурт таких, що бажали б відвідати Київ — а хто зна, може й залишитися на роботу. Але тепер важка зима, і щойно під весну зможемо вибратися в дорогу. Поки що прошу Вас дуже, часто до мене писати. Потрібний нам обмін думок.

Вашу книжку Вам пришлю, може й рівночасно з цим листом, також інші нові видання.

¹³ І. Крип'якевич помилково пише «Наталія Вікторівна». Має бути Наталія Дмитрівна. Тут ідеться про проф. Наталію Дмитрівну Полонську-Василенко з Києва.

Пересилають Вам привітання проф. Сімович¹⁴ і Паше-Озерський, він (П.О.) бажає вернутися до Києва і просить Вас допомогти йому — тільки не знає чи зараз вертатися, чи краще весною — до роботи в університеті або АН.¹⁵

Щиро здоровіть від мене п. Чумака¹⁶ — хай напише до мене, що з його Ярославом.

Передайте поклін Наталії Вікторівній,¹⁷ дуже радію, що змогла залишитися в Києві, здоровіть п. Білика.¹⁸ Як що є Залізник,¹⁹ здоровіть.

Щиро стискаю руку, на все добре!
І. Крип'якевич

Прицака залишіть при Академії — це дуже рухлива і свідома людина, буде з нього добрий дослідник — я з ним працював.

3

Львів, 8.І.1942

Дорогий Олександр Петровичу!

Дістав Ваші листи — один в листопаді, другий тепер — все те для мене велика радість, як від Вас є вісточка, бо я дуже часто думаю про Київ і про наше товариство і про Вас особливо! Не так склалося, як гадалося! Розмахувалися ми до щирокого лету, тай покищо осіли на міліні. Але я глибоко переконаний, що це тільки хвилева передишка, а далше наше життя піде буйним руслом. Треба нам тільки до того перетривати і підготувитися. До нас прийшла десь з початком грудня вістка, що Ви арештовані, — я тоді з проф. Сімовичем поробили заходи через Укр. Краєвий Комітет тобто д-ра Паньківського, до впливових німців і вони інтервенювали в Києві! Не знаю, що було там справді, чи хто мав такий план що до Вас — але думаю, ця інтервенція Вас на майбутнє «імунізувала». Прикро, що Вас відсунуто від організаційно-наукової роботи, — але може це й краще, бо тепер нічого путнього не можна зробити, а за те Ви взялися до своєї індивідуальної роботи. Дуже я тим радію, що Ви зможете дати синтетичне оброблення XVIII ст., що дотепер було таке занедбане. Над чим саме працюєте? — напишіть мені, для мене це дуже інтересне. Бажалось би з Вами поговорити про різні справи. Найважливішим я вважаю скласти повний *план наукової роботи Інституту* (і ін-

¹⁴ Василь Сімович (1880-1944), професор мовознавць, голова Наукового Фонду при УЦК, член УНРади у Львові.

¹⁵ Паше-Озерський, правник, професор Львівського університету.

¹⁶ Віктор Чумак, історик, аспірант О. Оглоблина. Писав працю про кн. Ярослава Осмомисла.

¹⁷ Має бути Наталії Дмитрівни. Див. прим. ч. 13.

¹⁸ Білик — науковий співробітник Інституту історії АН в Києві.

¹⁹ Микола Залізник (1888-1950) політичний діяч, у 1941 відвідував Київ; б. член і діяч Союзу Визволення України.

ших установ, як Іст. бібліотека, архіви, провінційні товариства) на майбутнє, на той час, як ми зможемо знову взятися там до роботи. Бо теперішні керівники Інституту і кандидати на них цієї справи не розуміють і нічого не зможуть зробити. Треба нам «старій гвардії» про це думати. Може б Ви взяли на себе ініціативу і з Наталією Дмитрівною і ще з деким, почали такий плян праці складати — в ширшому академічному масштабі, беручи під увагу і давню працю та видання (від Врем. Комісії), і теперішні наші потреби та державні аспекти. Я, з лівівськими товаришами, будемо Вам за допоміжників. Такий плян буде найкращою відповіддю на інтриги всяких дрібних людей, що хочуть звинити капітал на теперішній ситуації. Що до видавництва, то покищо можемо користуватися НТШ. Ми переорганізуємо НТШ, відповідно до теперішньої системи; провід взяв проф. Кубійович, що має добре імя в уряді і може роботу охороняти і підпомагати. Структура така: на чолі НТШ стоїть голова з науковою радою, яку творять голови секцій: історична, філологічна, природнича, математ.-фізична, економ.-юридична; при секціях кабінети — тобто робітні чи кафедри, в яких працюють спеціалісти. Історичну секцію очолюю я; будуть два кабінети: історії України і археології; секція збирається для важливіших організаційних і наукових справ. Видавництвом Історичної Секції є Записки, яких покищо маємо призначення на рік 30 аркушів. Самою технікою видання займається не НТШ, а Українське Видавництво (Ungererstr. 21 = Куркова 21). Отже і кияне можуть брати участь у Записках, дуже будемо раді. «Історію Русів» можу зараз друкувати — пришліть яким певним післанцем (по змозі перебийте машинкою). У. Видавництво буде виплачувати гонорарі. Є також план утворити допоміжний фонд для учених.

Якщо буде можливість комунікації з Києвом, будемо старатися передати Вам дещо грошей.

Про політич. ситуацію знаємо небагато. Головна увага звертається на фронт. Але знаємо, що по Україні їздять багато експертів, що студіюють життя: їх враження добрі, мовляв народ здоровий, інтелігентний, але небезпечно йому дати зброю в руки... були чутки, що відповідні кола ведуть переговори з гетьманом Скороп.²⁰ — але не знати, чи це правда. Покищо треба нам працювати на нашій історичній ниві, — а дальше побачимо. Вашу книжечку (3 прим.) посилаю — є тут цілий склад, пізніше вишлю більше. Пришліть мені потвердження, що дістали — на адресу Книготорг у Львові (на окремій картці).

З новим роком бажаю Вам багато щастя — згадайте мене, як на столі буде «Ріслінг 1936». Міцно стискаю руку.

І. Крипякевич

Чи є вісти про тих істориків, що виїхали на схід?

Листа пишу в ліжку — дещо хворий — вибачте (за) письмо.

²⁰ Гетьман Павло Скоропадський (1873-1945). У 1941 році проживав у Берліні і очолював український гетьманський рух.